

Manipulacja językowa

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Film
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: Jerzy Bralczyk, *Manipulacja językowa*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. E. Chudziński, Z. Bauer, Kraków 2000, s. 244.
- Źródło: Edward Gierek, *Fragment przemówienia*, [w:] *"Życie Warszawy"*, 4 VI 1979.

Źródło: dostępny w internecie: Pixabay, domena publiczna.

Manipulacja językowa to wywieranie wpływu na sądy, przekonania i nastroje innych ludzi za pomocą języka. Każdy język ma to do siebie, że dowolny komunikat można w nim sformułować na różne sposoby. Czasami celem określonego ukształtowania wypowiedzi jest zatajenie prawdy, pominięcie ważnej informacji z wyeksponowaniem innej, wzbudzenie określonych emocji odbiorcy lub wytworzenie szumu informacyjnego. Wszystkie te cele przyświecają manipulacji językowej.

Twoje cele

- Uświadomisz sobie techniki manipulacji językowej i uodpornisz się na jej wpływ.
- Rozpoznasz manipulację językową w podanych przykładach i wyjaśnisz jej mechanizmy.
- Pogłębisz swoje kompetencje językowe.

Przeczytaj

Czym jest manipulacja?

Jerzy Bralczyk, językoznawca i profesor nauk humanistycznych, traktuje manipulację jako:

” Jerzy Bralczyk

Manipulacja językowa

schlebianie odbiorcy, uzurpacyjne identyfikacje z nim, przemykanie informacji, tendencyjne zmienianie nazw i opisywanie zdarzeń, odwoływanie się do wartości po to, by wywołać np. pożądane mniemania u odbiorcy, który nie zdaje sobie sprawy z intencjonalności tych chwytów.

Źródło: Jerzy Bralczyk, *Manipulacja językowa*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. E. Chudziński, Z. Bauer, Kraków 2000, s. 244.

Cechy, które wyróżnia Bralczyk, wskazują na wątpliwość etyczną manipulacji. Często zawiera ona bowiem pierwiastek oszustwa. Nieetyczne będzie obrażanie ludzi, stosowanie wobec nich ironii, manifestowanie dominacji.

Szczególnie nieetyczne będzie uciekanie się do kłamstwa, które jest najbardziej widocznym przejawem manipulacji. Jerzy Bralczyk wyjaśnia, że w prywatnych kontaktach zdarza nam się „kłamać, nie kłamiąc”, „namawiać bez namawiania” i stosować inne przewrotne zabiegi.

Nagminnie natomiast stosuje się publiczną manipulację – selekcionując i porządkując według potrzeb zdarzenia w przekazywanych informacjach (np. pomijając niektóre argumenty przy eksponowaniu innych w komentarzu, stosując wybrane kryteria oceny w recenzjach, nie uwzględniając wszystkich punktów widzenia w reportażu, stosując uatrakcyjnijające zabiegi w tytułach publikacji). Stałym zabiegiem manipulacyjnym jest rozbudzanie emocji.

W manipulacji wykorzystuje się impresywną funkcję języka. Polega ona na wpływaniu na odbiorcę. Środkami owej funkcji są takie zabiegi językowe, jak perswazja czy pytania retoryczne. Namawia się więc do czegoś odbiorcę, nie czyniąc tego jednak wprost, a np. poprzez zmianę sposobu jego myślenia. Pytania retoryczne mają zaś skłonić odbiorcę do refleksji, poddać pewne kwestie pod zastanowienie, ostatecznie wpływając na jego opinię bądź działania.

Jerzy Bralczyk (2014)

Źródło: Cezary Piwowarski, licencja: CC BY-SA 4.0.

Podstawowe środki manipulacji językowej

Wyrażenia wartościujące

Używanie wyrazów, które na mocy swojego znaczenia wartościują pozytywnie lub negatywnie, ma na celu zasugerowanie odbiorcy takiej samej oceny. Wszystkim znane są reklamy z hasłami typu „najlepszy produkt na rynku”, „najczęściej stosowana” itp. Są to tzw. [superlatywy](#). W gramatyce superlatyw (*superlativus*) jest terminem określającym najwyższy stopień przymiotnika (najpiękniejszy, najsłabszy), natomiast w języku potocznym mówi się na przykład, że ktoś wypowiada się o kimś w samych superlatywach, czyli z najwyższym uznaniem. W taki sposób reklamodawcy wychwalają produkty, w ich interesie jest bowiem, aby odbiorca podświadomie oswoił

się z „faktem” niekwestionowanej bezkonkurencyjności danego towaru, a w rezultacie kupił go przy najbliższej okazji. Może się wydawać, że trudno złapać się na taki haczyk, ale wbrew pozorom – to działa.

Eufemizmy

[Eufemizmy](#) to wyrażenia zastępcze dla tych, które mogłyby budzić w odbiorcy negatywne emocje. To złożone zjawisko zazwyczaj nie jest nacechowane negatywnie i znacznie wykracza poza obszar [manipulacji językowej](#). Eufemizmem jest bowiem chociażby słowo *strata* w zastępstwie *śmierci* czy *odeszła* w miejsce *umarła*. Unikanie mówienia wprost może jednak służyć celom manipulacyjnym. Specjalizowała się w tym [nowomowa](#) z okresu PRL. Na przykład strajki na Wybrzeżu z 1970 roku, zakończone pacyfikacją przez milicję i wojsko oraz ofiarami śmiertelnymi, nazwano zupełnie neutralnie „wydarzeniami grudniowymi”. Takie wykorzystywanie eufemizmów do tej pory jest praktykowane w polityce. Na przykład inwazja wojsk jednego państwa na terytorium innego – uwarunkowana interesem władzy, a wiążąca się z przemocą, zniszczeniami i tragediami – w polityce międzynarodowej nosi neutralną nazwę interwencji (ang. *intervension*, z łac. *intervenire* od *inter-* – między, *venire* – przybywać).

Hiperbolizacja

Przesada w komunikatach również jest popularnym chwytem. Może się przejawiać w pojedynczych słowach, np. wspomnianych już formach stopnia najwyższego przymiotnika, ale może też wykraczać poza te ramy jako to, co potocznie nazywamy „koloryzowaniem faktów”. [Hiperbolizacja](#) jest popularnym chwytem w nagłówkach artykułów prasowych, np. *Sensacja w eliminacjach mistrzostw Europy. Polska liderem grupy*¹. Obecność takich słów jak *sensacja*, *lider* robi wrażenie na odbiorcy i zachęca do lektury tekstu opatrzonego takim tytułem. Nierzadko hiperbole tego rodzaju podkreślają jeszcze wykrzykniki.

Pomijanie informacji

Coś, o czym się nie mówi, nie istnieje. Z takiego założenia wychodziła propaganda PRL. Ukrywając niewygodne dla siebie fakty, w zamian serwowała społeczeństwu jednostronną narrację, przedstawiającą system i działania rządowe w jak najlepszym świetle. Na innym poziomie, ale według tego samego schematu działa reklama. Za

przykład niech posłuży farmacja. Wprawdzie jesteśmy informowani o skutkach ubocznych leków oraz o ich działaniach niepożądanych, ale nie z poziomu reklamy, mającej zachęcić do kupna specyfiku. O skutkach ubocznych lub groźnych interakcjach dowiadujemy się u lekarza, w aptece bądź czytając ulotkę. Jeżeli lek jest dostępny bez recepty, można go nabyć i zażywać, nie zdając sobie sprawy z ryzyka. Pomijanie informacji dobrze znamy z własnych doświadczeń, dlatego łatwo nam uogólnić i zrozumieć przyczyny jego występowania. Jednak efekty naszych przemilczeń nie są tak szkodliwe jak np. opinie przekazywane w mediach.

Pierwsza osoba liczby mnogiej

To specjalność komunistycznej propagandy, której zależało na tym, by przekonać społeczeństwo, że rządzący należą do niego i działają w imię całego narodu. Hasła, slogany i komunikaty brzmiały więc np.: „*Myśmy przyszłością narodu*”. Wraz z pierwszą osobą liczby mnogiej czasowników używano często zaimków *my*, *nasz*, przy czym istotna była prosta, czarno-biała polaryzacja: *my* – ci dobrzy, *oni* – ci źli.

Nadużywanie symboliki

To metoda bardzo skuteczna. Symbole tkwią głęboko w świadomości, a nawet podświadomości ludzkiej, więc za ich pomocą łatwo sterować odbiorcami. Dla Polaków historycznie umotywowanymi źródłami nieufności i lęku są komunizm i nazizm. W XXI wieku łatwo przypisuje się te określenia całym grupom społecznym lub organizacjom, które łączą pewne ideały i przekonania, mimo że z historycznym nazizmem czy komunizmem nie mają lub nie muszą mieć nic wspólnego. Szastanie takimi nazwami ma na celu wywołanie określonych emocji u odbiorców, którym komunizm czy nazizm kojarzą się bardzo negatywnie. Taka radykalizacja, podkreślająca różnice i podziały, pogłębia konflikty społeczne i zaognia spory.

Słownik

eufemizm

(z gr. *euphēmismós* – dobrze mówić) – łagodne określenie lub omówienie czegoś, co mogłoby budzić kontrowersje

hiperbola

(gr. hyperbolē) – przesadne określenie lub opis czegoś

manipulacja językowa

kształtowanie wypowiedzi zorientowane na wywarcie korzystnego dla nadawcy wpływu na odbiorcę

nowomowa

język władzy i kontrolowanych przez nią środków przekazu w państwach totalitarnych, którego zadaniem jest manipulowanie społeczeństwem z korzyścią dla rządu; wyrazistym przykładem nowomowy był język komunistycznych władz w Polsce Ludowej

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem prof. Andrzeja Markowskiego, językoznawcy. Wynotuj techniki manipulacyjne, o których opowiada profesor.

Trwa wczytywanie danych ..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dh6lgJ4Xy>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem Manipulacja językowa.

Polecenie 2

Opisz własny przykład manipulacji językowej. Podaj zabiegi językowe w niej stosowane.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Sformułuj tytuł dla artykułu prasowego, który będzie wolny od manipulacji językowej.

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Wyobraź sobie sytuację, w której wykorzystanie środków manipulacji językowej mogłoby być etycznie uzasadnione. Zapisz swoją odpowiedź.

Ćwiczenie 7

Czy wyrażenia wartościujące mają związek z hiperbolizacją? Sformułuj odpowiedź na pytanie, podając kilka argumentów.

Ćwiczenie 8

Ćwiczenie 9

Wymień możliwe sposoby radzenia sobie z manipulacją językową.

Ćwiczenie 10

Oceń poniższy tekst pod kątem manipulacji. Ustal, czy pojawiają się w nim zabiegi językowe świadczące o takim charakterze wypowiedzi.

” Edward Gierek

Fragment przemówienia

Głównym źródłem dotychczasowego dorobku i podstawową przesłanką przyszłości narodu polskiego jest jego jedność we wszystkich podstawowych kwestiach bytu narodowego i państwowego niezależnie od położenia społecznego, wykształcenia czy stosunku do religii. Jedność ta ogarnia dziś wszystkie generacje, wszystkie klasy i warstwy społeczne, zaangażowane w pracę dla Ojczyzny.

Źródło: Edward Gierek, *Fragment przemówienia*, [w:] "Życie Warszawy", 4 VI 1979.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Manipulacja językowa

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

II. Kształcenie językowe.

1. Pogłębianie funkcjonalnej wiedzy z zakresu nauki o języku.

2. Wzbogacanie umiejętności komunikacyjnych, stosowne wykorzystanie języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych.

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Doskonalenie umiejętności wyrażania własnych sądów, argumentacji i udziału w dyskusji.

IV. Samokształcenie.

7. Rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

6) odróżnia zamierzoną innowację językową od błędu językowego; określa funkcje innowacji językowej w tekście;

7) stosuje zasady etyki wypowiedzi; wartościuje wypowiedzi językowe, stosując kryteria, np. prawda – fałsz, poprawność – niepoprawność;

8) rozróżnia pojęcia manipulacji, dezinformacji, postprawdy, stereotypu, bańki informacyjnej, wiralności; rozpoznaje te zjawiska w tekstach i je charakteryzuje;

10) charakteryzuje zmiany w komunikacji językowej związane z rozwojem jej form (np. komunikacji internetowej).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- uświadomi sobie techniki manipulacji językowej;
- rozpozna manipulację językową w podanych przykładach i wyjaśni jej mechanizmy;
- pogłębi swoje kompetencje językowe.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- burza mózgów;
- metaplan.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel wyjaśnia, że podczas lekcji będą poruszane kwestie związane z manipulacją językową. Prosi uczniów, by odnaleźli jego definicję w słowniku języka polskiego, przeczytali ją i opowiedzieli własnymi słowami (następnie poszerzą swoją wiedzę w tym temacie podczas lekcji).

Faza wprowadzająca:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z sekcją „Przeczytaj”. Chętna osoba podsumowuje zdobyte w ten sposób wiadomości.
2. Nauczyciel zadaje pytanie: „Jakie elementy manipulacji można dostrzec w przekazach telewizyjnych (np. reklamach)?”. Uczniowie przeprowadzają burzę mózgow. Kolejne spostrzeżenia zapisują na tablicy. Mogą pojawić się następujące stwierdzenia: zapewnienie o autentyczności, oddziaływanie na zmysły, uwypuklanie wybranych cech produktu, wpływ na emocje odbiorcy, szybkie tempo przekazu, odwołania do zdrowia i natury, stawianie pytań zawierających pogląd pytającego.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel udostępnia uczniom materiał filmowy, na podstawie którego uczestnicy zajęć notują metody manipulacyjne, o których opowiada profesor.
Po obejrzeniu filmu z zasobu multimedialnego nauczyciel wspólnie z uczniami tworzy na tablicy metaplan: młodzież próbuje określać techniki i środki językowe i pozajęzykowe wykorzystywane w manipulacji publicznej. Prowadzący zajęcia uzupełnia spostrzeżenia, podając przykłady z życia, naprowadza uczniów na konkretne sformułowania.
2. Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Dzieli uczniów na 3 grupy (lub więcej, w zależności od czasu, który pozostał na pracę z ćwiczeniami). Przydziela uczniom zadania i wyznacza czas na ich realizację. Po zakończeniu pracy weryfikuje poprawność odpowiedzi.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów, udzielając im tym samym informacji zwrotnej.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Obejrzyj co najmniej pięć reklam emitowanych w mediach. Wyjaśnij, jakimi środkami manipulacji one operują.

Materiały pomocnicze:

- https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/8297/1/14_Barbara_Harwas-Napiera%C5%82a_Etyczne%20aspekty%20manip
- Tomasz Trejderowski, *Socjotechnika. Podstawy manipulacji w praktyce*, Warszawa 2009.

Wskazówki metodyczne

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Film” do podsumowania lekcji.